

I. A LEGRÉGIBB IDŐKTŐL A HONFOGLALÁSIG

1. REGEVILÁG SZITTYAORSZÁGBAN

Herodotos, a történetírás atyja, aki 480-ban Krisztus előtt élt, bejárta az akkori ismert világot és eljutott az erdélyi hegyek vidékére is. Elsősorban a Duna érdekelt, hisz annak folyása egész a gallusokig tartott, a Fekete-tengerig, de már ismerte a „Maris“-t is – a Tiszát nem említi. Később még egy nevezetes folyó szerepel a földrajzban, a Körös – Chryseos –, vagyis az Aranyos. Mert az aranyat máris nagyon megbecsülték. Őt nagyon érdekelték a szittyák is, kik a mostani Déli Oroszországban tanyáztak és a legrégibb nemzetnek vallották magukat, egyenlőknek ebben az egyiptomiakkal.

Hadúr a szittyák istene. Mikor a szittyá először ölt ellenséget, azt bemutatja a királynak és csak az, ki ellenséget ölt, részesül a zsákmányban; aki nem ölt ellenséget, az szégyenszemre ült ott. Aki több ellenséget ölt, az két pohárból is ihatik. Ha a király gyilkoltat, az ellenség gyermekeit sem kíméli, csak a nőket. Szerződést úgy kötnek,

hogy a bort vérükkel vegyítve, az italt tartalmazó edényre ráütik a kardot, nyilat és tegezt. A meghalt fejedelmet bebalzsamozzák, ágyasát, lovát és aranyát is elássák, de ezüstöt és rezet nem használnak. Tor gyanánt harminc ifjat ölnek. Hisznek a halhatatlanságban; Zalmoxis istenükhöz térnek. Megvan a saját nyelvük. Az emberevéstől sem tartóztatják magukat.

Ellentétben a szittyákkal, az agathyrsok a leggyávább emberek. A nők közösségben élnek, testvérek és vérrokonok, ezért nincs köztük féltékenység, sem ellenségeskedés. Regevilágban vagyunk, az amazonoknál, kik hadban állanak a férfiakkal. Csak a csatában vették észre, hogy nők. Csak fegyverük és lovuk volt, vadászatból és zsákmányolásból éltek. Ott aztán megházasodtak, bár egymás nyelvét nem értették. Szűz nem megy férjhez, míg legény-ellenséget nem ölt. Volt babonájuk is: ha a fölfejlődött csatarend előtt nyúl szalad el – rossz előjel. Ott szerepel egy ősi vaskard is, melynek mint Ares szent jelképének lovakat és egyéb barmokat áldoztak, úgy, mint a többi istennek.

Megkezdődött a nagy küzdelem Darius király és a szittyák közt. A király meghódolást követelt: a szittyák nem hoztak sem földet, sem vizet. Viszont küldtek Dariusnak egy madarat, egy egeret, egy békát és öt nyilat. Szimbolum volt: „Ha nem lesztek madarak, mik az égbe repülnek, sem egerrek, mik a földbe bújnak, sem békák, mik a mocsárba ugranak, nem értek soha haza, mert ez az öt nyíl lelő benneteket.“

Mennyi emlékeztetés a szittyák utódjaira!

2. RÓMAI VILÁG

Róma hatalmi helyzete a barbárok beözönlésének a mai Erdélybe és a Tisza vidékére gátat vetett, de az északi törzsek, géták, szarmaták, jazigok, főképp dákok, kik még nomádok, nem szűntek meg a római birodalmat betörésekkel nyugtalanítani. Főtörekvésük a Dunán való átkelés volt, miáltal zsákmányt és rabszolgákat szerezhettek, mihelyt a Duna befagyott. Oly erős volt a birodalomba betörni vágyó és arra képes különböző népeknek közös elhatározása, hogy ezt a vágyukat fegyverrel is el akarták érni. Már Julius Caesar gondolt a géták és dákok behódítására és ezt a tervet csak halála, Kr. e. 44-ben, akadályozta meg. De Rómában mindig nyílt sebnek nézték a határ – a limes – megsértését. A hitvány, kegyetlen Domitianus császár megvásárolta a barbár dákoktól a békét, háromszor is triumphust tartatott, de hadvezérei csak kétes eredményt bírtak elérni. Trajanus császárnak volt fenntartva az az érdem, hogy Dáciát meghódítsa és provinciává tegye. Történetíró alig foglalkozik Róma egyik legnagyobb és tiszteletreméltóbb fiával: de ékesen szólnak szobrai, feliratai, érmei.

Mint hadvezér, kipuhatolja a terepet, Pannóniába készül. A háború elhatározásával az a célja, hogy most már véget vessen a barbárok sokféle csalafintaságának, akik béke idején egyre erősebb seregre tettek szert és még adófélét is követeltek. Eleinte csak Róma felsőségének elismerését követelte, majd az adófizetés beszüntetését. Igaz római módon az útépitést tekintette az első nagy felada-

tának. A Dunán átkelésül a legszűkebb helyet választotta. Mint egy felirat hirdeti, átmetszette a hegyeket, a folyamot legyőzte, utat alkotott. Hajóhídon vezette át hadait a Dunán, közel a mai Orsovához. Oly erős volt a dákok önbizalma, hogy mihelyt a császár eltávozott, ők támadnak. Most már Trajanus a segédcsapatokat is összevonja és döntő csatára készül. Decebalus, a dákok királya békét kér, de a háború nagy vérontással folyik és most már határozattá válik a római birodalom kiterjesztése Dáciára és a dák nemzet önállóságának megszüntetése. Új lelkesedést öntött a seregbe egy régebbi sasának visszaszerzése. Most már feltétel nélkül való meghódolást követel és visz keresztül a császár. Le kell mondania a királynak minden hódításáról, le kell rombolnia a védett helyeket, ki kell szolgáltatnia a szökevényeket, rómaiakat nem szabad befogadnia az országba. Decebal személyesen is behódol, térdre borul és eldobja fegyvereit. A király nővérét is elfogták. A helyzetet a királyra nézve még megnehezítette a dákok kegyetlenkedése a római foglyokkal. A foglyokat a kocsik kerekéhez kötik, az asszonyokat pedig meztelenre vetköztetik és fáklyákkal égetik testüket.

A dák király még nem tartotta vesztettnek ügyét. Volt még elég pikkelypáncélos jazig és szarmata, aki szívesen állott a nagy király mellé, de külföldről is keresett segítséget, még a távoli partusoknál is. Célt nem ér, a légiók helytállanak. Decebalus belátja, hogy népe többé nem képes ellenállásra: öngyilkos lesz, fejét Rómába viszik diadalmi jelnek. Trajanus teljes diadalt arat, meg-

keríti még a királyi kincsek is, fővárosul Sarmizegetusát jelöli ki és mindjárt meg is kezdődik a római telepítés. Valószínűleg már romanizált trákokat és illíreket küldtek oda, hisz a Trajanust követő korban századokon át, míg a gót nem jutott be a Balkánba, csaknem kivétel nélkül a Balkán lakóiból kerültek ki a császárok. Hadrianus, Trajanus méltó utódja, már nagy részben megbékélt provinciát talált. A szarmaták és jazigok a keleti és északi hegységekbe szorultak. Dáciát a várak egész sorozata védte és a béke áldása elhatol a távoli és alig ismert tartományba is. Még egyszer nagy sereggel indult délnek a barbárság; már veszályban forgott az annyira fontos bányavidék is – arany és só –, de a germánok és szarmaták rohama már megtört. Sarmizegetusa (Várhely) maradt a főváros, mellette Apulum (Gyulafehérvár), Potaissa (Torda), Napoca (Kolozsvár), Porolissum (Mojgrád, Szilágy vm.) dicsekedhettek városi joggal. Lehet, hogy a római gyarmatvárosok régibb dák telepek helyére épültek. Háborús veszély miatt többször is be kellett tömni a bányákat. De a békés élet gyönyöreiről sem feledkeztek meg. Különösen értékesek és érdekesek a kollégiumok (céhek) viasztáblái, amelyeket a verespataki bányákban találtak és amelyeken arról találunk feljegyzést, hogy mennyibe került a május első szombatján rendezett lakoma. A provincia adómentes volt, ami azt bizonyítja, hogy e nagy telepек elsősorban katonai célt szolgáltak.

A barbárok tömeges és szinte folytonos előnyomulása a provincia felé mind erősebbé vált. E mozgalom már alig látszott legyőzhetőnek. A bé-

kés állapot teljesen megszűnt. A legvitézesebb és legderekabb császárok egyike, Aurelianus, Kr. u. 272-ben levonta a szükséges következtetést: a Dunát kellett újra megtenni birodalmi határnak; a békés lakosságnak a Duna mögé kellett költöznie. Trajanus nagy alkotása megszűnt: a barbárság újra beronthatott már megművelt tájékokra. Dáciának csak neve maradt meg. Erdély megszállása a rómaiak által mindössze 164 évig tartott.

3. A HÚNOK (375-455) ÉS AVAROK

Belső-Ázsia nagy síkságából indultak ki és mint az összes török törzsek vezetői lépnek be 375-ben Európába, az Ural és a Káspi-tenger közt. Nemcsak hódítanak, hanem magukkal ragadják azokat a népeket, amelyeket útjukban találnak. A keleti gótok nagy birodalma sem bír ellenállani, királya, a 110 éves Hermanrich, maga vet véget életének. Az alánok a Kaukázus északi lejtőjén a húnokhoz csatlakoznak, együtt indulnak tovább, de a nyugati gótok, akik már letelepedtek, ellenállnak és a Duna jobb partján kérnek és nyernek földet. Egyik csapatuk Valens császárt öli meg (378) és Konstantinápolyig pusztít. A hún lökés már első rohamában megdönti a birodalom legföltettebb bástyáját; akkor már Bizánc a birodalom központja. Már a pannóniai limes sem tartható: a gazdag, virágzó birodalom a barbárok martalékává süllyed. A nyugati gótok egy serege Erdélyben, a „felföldön“ (Kaukaland, Hochland) szerez területet.

Abból, mit a hún elfoglalt, egy talpalatnyi földet sem akart elveszteni. Annyi apró rablókaland után, sok vazallust szerezve, most már mint elsőrangú nagyhatalom lép fel a hún. Attilában megvolt az ehhez való akarat és erő. Megölte bátyját, Bledát és mint egyedüli uralkodó intézkedhetett, parancsolhatott. A gótok ellen a rómaiakhoz csatlakozott; a görög császár 350 fontnyi segélypénzt fizetett – az adó nevét lehetőleg kerülték. Nehéz volt összetartani, egy akarat alá hajlítani az annyi-féle irányba indulni kész germán, szláv, török, ugor törzset és ezeket, a népvándorlás által szétzilált nemzeteket, közös akcióra bírni.

Be kell látnunk, hogy legalább is annyi alkotóelem volt Attila elméjében, mint romboló. Bármennyit sopánkodtak is, a világ pőrölye alkotó is volt minden ízében. Hisz maga a hún törzs csak egy csepp volt a vándornépek tengerében. Pedig az a számtalan király, törzsfő és fejedelem csakis Attila alatt alázta meg büszke fejét,

Görögországot, Rómát hatalmas kapcsok kötötték össze, a most alakuló rendet csak személyes értékek. A hanyatló keleti és nyugati Róma helyébe a személyes hűségen alapuló, örökös harcot feltételező feudalitás lép. E fejlődésnek lehettek előzményei, de az eszmét, mielőtt még alakot nyert volna, megvalósította a minden ízében mongol, laposorrú, aprószemű, szélesmellű uralkodó, kinek kardját maga Hadúr vette hűbérbe. Az a kard, amely kinőtt a földből, hogy a világon uralkodjék, volt Attila csillagzata. Ennek birtoka hozott átkot vagy üdvöt.

A derék Priszkosz rétor, ki Attila deszkasátrában is mulathatott, legjobban fejezte ki a viszonyt a minden gonoszra hajló görögök és a hún barbárok közt. A húnokhoz pártolt római becsületesen megmondja, hogy a birodalomban jelesek ugyan a törvények, de nincs, aki végrehajtsa. Az intézmény és az ember értéke áll itt szemben egymással.

Különös, hogy mint hadvezér éppen nem tartozott a kiválók közé Attila. A maga népéből valók közül távol áll Dzsingisz khántól, Batutól, Timurtól, talán Bulcsutól is. Kardvívásra csak nagyritkán bocsátkozik, döntő csatába csak egyszer: Catalaunumnál – ott sem győz, pedig ott érvényesíthette volna páratlan lovasságát és a nyugati gótokon kívül csupán népromok állottak szemben tengernyi hadával. Éppen régi kedves pajtása, „Aetius gyermek“ diadalmaskodott fölötte. Nem jutott Rómába, sem Konstantinápolyba. Nem Leó pápa követsége állította meg, hanem a pestis. Egyetlen nagy katonai sikere Aquileja lerombolása maradt.

Történetünkben az a jelentősége, hogy székhelyéül a Tisza mellékét, valószínűleg Szeged vidékét tűzte ki. Innen tartotta féken Keletet és Nyugatot, Perzsiától az Atlanti-óceánig. Külön, egyetlen emberpéldány, a nemzetek meggyőződése szerint felsőbb hatalmak szövetségében álló – fősamán. Csak ezáltal válhatott nemcsak a történelemnek, hanem a regének is világra terjedő „Isten ostorává“. Halála éppoly tragikus és megdöbbentő, mint élete volt: nem hiányzik belőle Krimhild gyilkos szerelme sem. Marcianus császár megálmolta, hogy a hún nemzet íjja kettétörött (453). Varázs-

ereje megszűnt. A nemzetek fellázadnak, a testvérek egymás ellen támadnak, a germánok nagy csatában legyőzik Attila népét. Búsan, megtörve kerülnek vissza Szittyaországba, a Dobrudzsába, már csak mint útonálló rablók. Attila fia, Dengezikh, mint zsványok fejedelme végezte életét. A Dunántúl még fennállott „a harcos Aquincum“, amelyet Galliában tiszteltek meg a rómaiak verssel, énekkel. Nekünk nem maradt más, mint Csaba mondája. Bury cambridgei professzor, a középkori görögség legnagyobb tudósa, teljesen méltányolja Attilát, úgy is mint embert, úgy is mint államférfiút.

A száz évvel később író Jordanes így jellemzi: „Nem asszonyi sírányozással és könnyekkel, hanem férfiak vérével kell gyászolni az ilyen híres vitézt. Miután, a szerencse kedvezésével mindent elért, nem övéinek árulásától, hanem saját nemzetében, sértetlenül, örömök közt, fájdalom érzése nélkül halt meg. Ki mondja azt halálnak, amelyért bosszút senki sem követelhet? A holttest felett nagy tort ültek és a hullát arany-, ezüst- és vaskoporsóba zárva, fegyvereivel és ékszereivel együtt eltemették.“ Talán a gót szokást követték, mint Alarich-nél, akinek tetemeit a folyóba zárták, itt magas halmot emeltek emlékének. Valószínűleg ilyen lehetett Attila sírdombja is. A sok véres küzdelemben gepidák, gótok, longobardok közt elpusztult, ami kevés még megmaradt a civilizációból. Nagy Teodorich, a „halhatatlan Detre“ lett Itália királya.

A longobardok vitéz fiatal királya, Alboin, hogy a gepidákon bosszút állhasson, behívta a Kárpátokon túl tanyázó lovas, nyilas avarokat:

török fajt, amelyet azonban a középzásiai rokonaik nem ismertek el igaz avaroknak. Ők foglalták el a mai Magyarországot (568) és onnét indultak rablóhadjáratokra, különösen a korhad, gazdag görögök ellen. Királyuk, Baján, kiváló volt mint rablóvezér, de kulturális hajlam sem hiányzott belőle, amit mutat, hogy mindenáron fürdőházat óhajtott szerezni a görög császártól. Nagy területen uralkodott, amelyet a szlávok műveltek. Minő hanyatlás Attilához képest! A gyéren lakott országban, Baján halála után (602), magyar földre északról kiindulva szintén szlávok, szerbek és horvátok szereztek földet, eljutottak Dalmáciáig. De akkora volt a köznyomor, hogy minduntalan új telepek után néztek. Uraik nagyon kegyetlenek és gögösek voltak a szolgálók iránt. Az avar birodalom mégis fennállott kétszáz éven át, azon egyszerű oknál fogva, hogy a többi nép még gyöngébb volt. Az igazi veszélyt csak a szapora, nyüzsgő szláv okozhatta, akinek legkisebb volt igénye minden tekintetben. Már az a tény, hogy horvátok, szerbek olyan könnyen áthatolhattak országunkon, bizonyítja, mennyire ingatag ez a birodalom. Midőn aztán 679-ben a harcos bolgárok is átkeltek a Dunán és ott államot alapítottak, az avarság mindenfelől be volt kerítve.

Nagy Károly végét vetette az avar birodalomnak. Az avarok vitézül verekedtek és miután nyílt csatában legyőzték őket, gyűrüiket (földvárakat, Ring németül) védték, családjaikat és kincseiket. 796-ban Nagy Károly a Tiszáig hatolt és elfoglalta a főgyűrűt is – tán Csörsz árkat. Oly nagy volt a kincs, hogy a frank birodalomban, hol addig alig

volt arany, az lett az érték mérője. Végre a császár teljesen végez velök. Az avarság egyes töredékei Sabaria (Szombathely) vidékén nyertek új hazát. Szörnyű fátum, hogy az a nép, amelytől előbb császárok rettegtek, az avarok, segítséget kértek a császártól, hogy volt szolgáik, a szlávok, le ne gyilkolják őket.

Faltörőül a hun szolgált. A két nagy török nemzet itt pusztult el. De bármily rövid volt itt aránylag szerepük, pusztá ittlétük is rásütötte belyegét egész Közép-Európára.

Ismét a germán kerekedik fölül, a frank örgrófság alkotja a limest a kultúra és a barbárság közt. Hiszen Nagy Alfréd, Anglia királya, Magyarország területét „Deserta Avarorum“-nak, avar pusztaságnak nevezi. Talán valami szláv csapat üthetett Szombathely és Sopron felé tanyát.

Lehet-e bízni a történeti haladásban? Több mint ezeréves telepítés, gyarmatosítás, több nagy államalkotás után ez a termékeny, áldott föld alig jutott magasabb fokára a műveltségnek és erkölcsnek, mint aminő az első kelta telepedés után lehetett. A sikeres szellemi és anyagi munkának minő roppant mennyisége veszett kárba! Sem a dák, sem a hun vagy avar kard és diplomácia, sem a gót és jazig (törökül nyelv) vitézség nem bírt állandó békét teremteni. Sírja lett az összes nemzeteknek, amelyek egymásután uralkodtak rajta. Legföljebb még a szintén pusztai eredetű, szittyia bolgároknak volt talán néhány őrhelye az Alduna mentén. Biztos csak az lehetett valami-kép, akinek alig volt veszteni valója.

Teljesen hiányzik itt a történeti folytonosság. Mit az egyik alkotott, lerombolta a szomszéd, aki szintén arra a sorsra jutott. Magyarország a népek országútján állott, majdnem folytonos hadakozások közepette. Nép a maga erejéből alig emelkedhetik magasabbra, mint ahol elődjei állottak.

Ezt az átkot részben eloszlatta a magyar megszállás és államalkotás.